

Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Mednarodno središče za primerjalne zgodovinske raziskave
(ICCHS), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

ARHITEKTURNA ZGODOVINA
MESTO V SREDNJEM IN ZGODNJEM
NOVEM VEKU

Zbornik povzetkov znanstvenega simpozija
Ljubljana, 24.–25. november 2017

Arhitekturna zgodovina: mesto v srednjem in zgodnjem novem veku

Zbornik povzetkov znanstvenega simpozija

Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

Ljubljana, 24.–25. november 2017

Uredila: Renata Novak Klemenčič
Oblikovanje in prelom: Eva Vrbnjak
Fotografija na naslovnici: Ivan Dizma Florjančič de Grienfeld, Abraham Kaltschmidt,
Ducatus Carniolae Tabula Chorographica, NUK, Ljubljana
Povzetki niso lektorirani.

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2017
Vse pravice pridržane.

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Izdal: Oddelek za umetnostno zgodovino

Ljubljana, 2017
Naklada: 80 izvodov
Publikacija je brezplačna.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

72:7.072"653"(082)
930.85(4)"653"(082)

ARHITEKTURNA zgodovina : mesto v srednjem in zgodnjem novem veku : zbornik povzetkov znanstvenega simpozija, Ljubljana, 24.-25. november 2017 / [organizatorji Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani [in] Mednarodno središče za primerjalne zgodovinske raziskave (ICCHS), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani [in] Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije ; uredila Renata Novak Klemenčič]. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017

ISBN 978-961-237-972-8

1. Novak Klemenčič, Renata 2. Filozofska fakulteta (Ljubljana). Mednarodno središče za primerjalne zgodovinske raziskave 3. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 4. Filozofska fakulteta (Ljubljana). Oddelek za umetnostno zgodovino
292759040

PROGRAMSKI IN ORGANIZACIJSKI ODBOR

doc. dr. Laris Borić (Sveučilište u Zadru)

izr. prof. dr. Dubravka Botica (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

prof. dr. Matej Klemenčič (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)

doc. dr. Dušan Mlacović (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)

doc. dr. Renata Novak Klemenčič (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)

doc. dr. Robert Peskar (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije)

izr. prof. dr. Igor Sapač (Fakulteta za gradbeništvo Univerze v Mariboru)

doc. dr. Helena Seražin (Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti)

doc. dr. Luka Skansi (Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci)

prof. dr. Karin Šerman (Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

izr. prof. dr. Marko Špikič (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

prof. dr. Aleš Vodopivec (Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani)

ORGANIZATORJA

Oddelek za umetnostno zgodovino

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Aškerčeva 2

SI – 1000 Ljubljana

Univerza v Ljubljani

**FILZOZESKA
FAKULTETA**

Mednarodno središče za primerjalne zgodovinske raziskave (ICCHS)

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Aškerčeva 2

SI – 1000 Ljubljana

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Restavratorski center

Poljanska 40

SI – 1000 Ljubljana

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije
*Institute for the Protection of
Cultural Heritage of Slovenia*

Simpozij Arhitekturna zgodovina je sofinanciran s sredstvi raziskovalnega programa Slovenska umetnost in umetnost Srednje Evrope in Jadrana št. (P6-0199), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

PROGRAM

Petek, 24. november 2017 / Friday, 24 November 2017

9.30–10.00, predavalnica / Room 343

Otvoritev posveta / *Inaugural Addresses*

- prof. dr. Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani / *Dean of the Faculty of Arts*
- Jernej Hudolin, generalni direktor Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije / *Director General of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia*

10.00–13.00, predavalnica / Room 343

predseduje / *Chair* Dušan Mlacović

- 10.00–10.20 Miha Kosi: Ustanovitev mesta – podelitev mestnih pravic (realnost ali konstrukt)
- 10.20–10.40 Predrag Marković: Regnum et sacerdotium: uloga vjere i politike vladara iz dinastije Arpadovića u postanku gradova Zagreba (1094.) i Čazme (1232.)
- 10.40–11.00 Diskusija / *Discussion*
- 11.00–11.30 Odmor / *Coffee Break*
- 11.30–11.50 Irena Benyovsky Latin: Utjecaj mletačke vlasti na urbane promjene istočnojadranskih gradova u 13. stoljeću (izabrani primjeri)
- 11.50–12.10 Ana Plosnić Škarić: Naručitelji i graditeljska djelatnost u Trogiru u 15. stoljeću
- 12.10–12.30 Laris Borić: Priča o dva grada (i jednoj dvojnoj komuni): Osor i Cres u zoru ranog novog vijeka
- 12.30–13.00 Diskusija / *Discussion*
- 13.00–15.00 Kosilo / *Lunch Break*

15.30–18.00, predavalnica / Room 343

predseduje / *Chair* Robert Peskar

- 15.30–15.50 Mojca Marjana Kovač: Milje (Muggia): razlike in podobnosti ohranjenih srednjeveških urbanističnih elementov naselbine
- 15.50–16.10 Fedja Košir: Urejeni sestoji srednjeveških mest na Slovenskem
- 16.10–16.30 Diskusija / *Discussion*
- 16.30–17.00 Odmor / *Coffee Break*
- 17.00–17.20 Aleksander Ostan: Kako se paradigmatski kopernikanski obrat na prehodu iz srednjega v novi vek manifestira v podobi in oblikotvorju mest
- 17.20–17.40 Živa Deu: Stara naselbinska jedra – zapuščina preteklosti in sodoben življenjski utrip
- 17.40–18.00 Diskusija / *Discussion*

Sobota, 25. november 2017 / Saturday, 25 November 2017

9.30–13.00, predavalnica / Room 343

predseduje / *Chair* Ana Plosnić Škarić

- 9.30–9.50 Sofija Sorić: Urbanistička transformacija Zadra od »vrtnog grada« do vojne utvrde
- 9.50–10.10 Ratko Vučetić, Ivana Haničar Buljan: Transformacija srednjovekovnog grada, primjer Varaždina i Osijeka
- 10.10–10.30 Renata Novak Klemenčič, Tim Mavrič: Srednjeveški Koper v baročni preobleki
- 10.30–11.00 Diskusija / *Discussion*
- 11.00–11.30 Odmor / *Coffee Break*
- 11.30–11.50 Matej Klemenčič: Spremenljivke in konstante v urbanistični podobi Ljubljane v zgodnjem novem veku
- 11.50–12.10 Dubravka Botica: Trgovi na Gradecu. O funkciji i oblikovanju javnih prostora u gradovima 17. i 18. stoljeća u Hrvatskoj
- 12.10–12.30 Dušan Mlacović : Franciscejski kataster kot vir za urbano zgodovino, primer mesta Rab
- 12.30–13.00 Diskusija / *Discussion*
- 13.00–15.00 Kosilo / *Lunch Break*
- 15.00–17.00 Urbanistične spremembe Ljubljane (vodstvo / *guided tour*)

POVZETKI

Irena Benyovsky Latin

UTJECAJ MLETAČKE VLASTI NA URBANE PROMJENE ISTOČNOJADRANSKIH GRADOVA U 13. STOLJEĆU (IZABRANI PRIMJERI)

Urbane promjene u srednjovjekovnim gradovima rezultat su složenih, međusobno povezanih procesa. Iako su lokalne političke okolnosti, nasljeđena baština, demografski, ekonomski i društveni procesi imali ključnu ulogu u oblikovanju prostora istočnojadranskih gradova 13. stoljeća, ovaj rad se fokusira na utjecaj centralne vlasti (Venecije) na planiranje, oblikovanje, korištenje i administriranje gradskog prostora, te na izgradnju (osobito) javnih građevina (kneževog dvora, fortifikacija, arsenala). Promjene su se provodile kroz institucije kneza i njegovih pomoćnika, a rezultat su i opće politike koje je Venecija provodila na svom teritoriju.

dr. sc. Irena Benyovsky Latin
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
HR-10000 Zagreb
irenabenyovsky@yahoo.com

Rođena je 14. 11. 1970. u Zagrebu. Od 1989. studirala je na Odsjecima za povijest i etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je i diplomirala 1996. na odsjeku za povijest. Magistarski rad obranila je 1995. na Medieval Studies, CEU, a nostrificirala ga je na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1997. Kao Fulbrightov stipendist, zimski i ljetni semestar 1999. provela je na Odsjeku za Srednjovjekovne studije sveučilišta Stanford (SAD) kao visiting fellow. U studenom 2002. obranila doktorsku disertaciju na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Na Hrvatskom institutu za povijest radi od 1997., a od 2012. u zvanju znanstvene savjetnice. Od veljače 2007. do prosinca 2010. pomoćnica je ravnatelja Hrvatskog instituta za povijest. Od 2007. – 2014. voditeljica je projekta *Grad hrvatskog srednjovjekovlja: Društvene strukture, topografija, urbani život* te suradnica na projektu *Hrvatski istočnojadranski prostor i Mletačka Republika u ranom novom vijeku*. Od 2015. Voditeljica je istraživačkog projekt Hrvatske zaklade za znanost (br. 7235) *Gradovi hrvatskog*

srednjovjekovlja: *Urbane elite i urbana povijest (URBES)*. Od 2009. glavna je urednica časopisa *Povijesni prilozi*. Kao vanjski suradnik predavala na Odsjecima za povijest Filozofskog fakulteta i Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu (na kolegijima vezanim uz hrvatsku srednjovjekovnu povijest i urbanu povijest), na preddiplomskom studiju Povijest Jadrana i Mediterana (u Dubrovniku) te na poslijediplomskim programima Odsjeka za povijest Hrvatskih Studija i Studija *Povijest stanovništva* Sveučilišta u Dubrovniku (od 2012. u zvanju izvanredne profesorice). Bila je član predsjedništva Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti (HNOPZ-a) od 1999.-2004.; sumoderator je sekcije za Urbanu povijest HNOPZ-a. Od 2015. Predstavnica Hrvatske u *International Commission for the History of Towns*. Organizirala veći broj znanstvenih skupova i kongresa (II. kongres hrvatskih povjesničara u Puli 2004; Triennale Grad hrvatskog srednjovjekovlja, 2010., 2013., 2016). Izlaganjima sudjeluje na velikom broju domaćih i međunarodnih skupova i radionica. Objavila više znanstvenih radova u domaćim i stranim znanstvenim časopisima (monografije: *Trogir u katastru Franje I.* (2005), *Srednjovjekovni Trogir. Prostor i društvo* (2009) i *Knjige općinskih nekretnina i najмова Dubrovnika (13.-18. st.)* I. I II, u suautorstvu s Dankom Zelićem (2007). Područje istraživanja je srednjovjekovna urbana povijest na području istočne obale Jadrana (osobito Trogir, Dubrovnik), socijalna topografija gradova, razvoj institucija i sl.

Laris Borić

PRIČA O DVA GRADA (I JEDNOJ DVOJNOJ KOMUNI): OSOR I CRES U ZORU RANOG NOVOG VIJEKA

U izlaganju će se iznijeti *case study* povijesne sudbine dva grada unutar creško-osorske kasnosrednjovjekovne komune koji je odredio njihove povezane sudbine. Uvriježeno je mišljenje da su društveni i ekonomski uspon nego završna faza urbanističkoga formiranja grada Cresa započelo sredinom 15. st. kada je Venecija onamo iz zamirućeg i malaričnog Osora izmjestila upravne strukture neobično ustrojene bimunicipalne komune. Srednjovjekovni gradski prostor Cresa se time značajno širi, uz luku nastaje novo gradsko središte, trg opremljen Kneževom palačom, gradskim zvonikom, novom ložom, fontikom i drugim lučko-gospodarskim prostorima, a do kraja 16. st. pregrađena je i zborna crkva po interesantnom modelu vjerne imitacije interijera Osorske katedrale, na taj način potvrđujući simbolično i stvarno nasljedovanje forme i sadržaja tog drevnog grada.

Uvriježeno je mišljenje da se uspon Cresa odvijao prema modelu koji bi bio nalik fizikalnom zakonu spojenih posuda, odnosno da je energija novonastalog grada pretočena iz žila zamirućeg Osora. Ipak tim zbivanjima drevni mali grad nije u potpunosti ušao u fazu naglog i nezaustavljivog pada u povijesni zaborav. Još je neko vrijeme ostao središtem žive građevinske djelatnosti kroz važne intervencije obnove središnjeg trga na kojem su do prvih desetljeća 16. st. izniknuli nova katedrala, biskupski dvor i gradska vijećnica, a pregradilo se i nekoliko vlastelinskih kuća. Konačno i nominalno je ostao sjedištem biskupije sve do 1824. godine.

Po utvrđivanju važnijih aspekata odnosa ova dva grada, u izlaganju će se ponuditi hipoteza koja bi mogla objasniti neke od uzroka, a oslanjaju se na iščitavanjima simboličkih aspekata antičkih korjena identiteta i njihovih kontinuiteta koji su tijekom ranog novog vijeka činili važno polazište projicirane slike o Serenissimi kao državi čije krjeposti nasljeđuju norme i strukture klasičnoga svijeta. Upravo neki od arhitektonskih, urbanističkih, likovnih pa i kazališno-literarnih fenomena Osora i Cresa 15. i 16. stoljeća potkrepljuju takve mogućnosti, prisnažujući već drugdje potvrđen fenomen afirmacije klasičnih modela i njihove integracije u promociju slike venecijanskoga države i društva nije bila ograničena samo na venecijanske lagune, već dio šireg programa instaliranja takvih modela diljem njezinih posjeda.

doc. dr. sc. Laris Borić
Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV.2
HR-23000 Zadar
lboric@unizd.hr

Roden je u Malom Lošinj 1969. godine. Doktorirao je 2011. na Sveučilištu u Zadru radom *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru*.

Na preddiplomskim studijima Odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru nositelj je više kolegija. Od 2015. voditelj je smjera povijesti umjetnosti pri poslijediplomskom studiju *Humanističke znanosti* Sveučilišta u Zadru. Bio je na dužnosti pročelnika Odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru od 2013. do 2015. i od 2015. do 2017. Od 2013. glavni je urednik znanstvenog časopisa *Ars Adriatica*. Prevodi znanstvenu literaturu na engleski jezik.

Trenutno je suradnik na projektu Hrvatske zaklade za znanost prof. dr. sc. Nine Kudiš sa Sveučilišta u Rijeci, naslovljenom *ET TIBI DABO: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800. godine*. Autor je četrnaest znanstvenih radova. Istraživanja su mu uglavnom usmjerena na pitanja arhitekture, urbanizma i likovne kulture od 15. do 17. st. u Jadranskome bazenu kroz primjernu raznolikih metodoloških pristupa i obrazaca, u posljednje vrijeme naročito identitetskih obrazaca u naručiteljskim strategijama na području mletačke Dalmacije u ranom novom vijeku.

Dubravka Botica

TRGOVI NA GRADECU. O FUNKCIJI I OBLIKOVANJU JAVNIH PROSTORA U GRADOVIMA 17. I 18. STOLJEĆA U HRVATSKOJ

U razvoju gradova u 17. i 18. stoljeću u Hrvatskoj, i u njenom kontinentalnom i u jadranskom dijelu, ključnu ulogu su imali trgovi. Na njima se uz postojeće odvija i čitav niz novih funkcija koje su dobili u tom razdoblju – od prostora za odvijanje javnih pobožnosti i religioznih procesija, preko mjesta odvijanja javnih funkcija bitnih za život grada pa sve do pozornica raskošnih svečanosti religijskog ali i svjetovnog karaktera, kojima je bila obilježena barokna svakodnevnica. U izlaganju će se na primjeru Gradeca, odnosno Gornjeg grada u Zagrebu, razmotriti novo oblikovanje i razvoj srednjovjekovnog grada u baroknom razdoblju, a posebno oblikovanje i funkcija njegovih trgova. U izgledu grada novooblikovani i već postojeći trgovi najbolji su odraz novih okolnosti – dolazak i djelovanje novih crkvenih redova u 17. stoljeću te nova funkcija Gradeca/Zagreba kao glavnog grada i sjedišta Sabora u 18. stoljeću, kada se oblikuje i novi reprezentativni javni prostor. Ti procesi odražavaju se i u promjenama strukture stanovništva kao i povećanju broja stanovnika a time i broja kuća, načinu gradnje kuća, a posebno se očituju u formiranju novih prostora javnog života – na primjeru novih gornjogradskih trgova (Jezuitski i Katarinin trg) te novog oblikovanja Trga sv. Marka. Razvoj gradova s naglaskom na novo oblikovanje trgova u 17. i 18. stoljeću bit će razmotreno i na primjerima drugih gradova u kontinentalnoj Hrvatskoj – Varaždin, Požega, Osijek te u jadranskoj Hrvatskoj – Dubrovnik.

izv. prof. dr. sc. Dubravka Botica
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
dbotica@ffzg.hr

Dubravka Botica (Zagreb, 1976.) studirala je germanistiku i povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magistrirala je na povijesti umjetnosti 2003., a doktorsku disertaciju *Četverolisne crkve u srednjoj Europi – problem tipologije sakralne arhitekture XVIII. stoljeća*, obranila je 2007. U više navrata

usavršavala se u inozemstvu, 2002. i 2006./2007. kao stipendist DAAD-a u Münchenu. Izvanredni je profesor na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Drži nastavu na preddiplomskom i diplomskom studiju na Katedri za umjetnost renesanse i baroka, te na poslijediplomskom doktorskom studiju povijesti umjetnosti.

Područje istraživanja usmjereno je na umjetnost i arhitekturu novog vijeka, ulogu naručitelja i metodologiju povijesti umjetnosti. Sudjelovala je na nekoliko znanstveno-istraživačkih projekata, bila je urednica na projektu *Likovni leksikon* Hrvatskog leksikografskog zavoda, vodila je nastavno-istraživački projekt *Multidisciplinarna istraživanja kompleksa dvorca Brezovica. Koautorica je izložbe i kataloga Arhitektura i performans: grafike iz Kraljevskog kabineta Luja XIV, (MUO, 2015.)*. Dobitnica je Godišnje nagrade Filozofskog fakulteta u Zagrebu za 2016. godinu.

STARA NASELBINSKA JEDRA – ZAPUŠČINA PRETEKLOSTI IN SODOBEN ŽIVLJENJSKI UTRIP

Nestor slovenske psihologije dr. Anton Trstenjak, občutljiv opazovalec dogajanj v okolju in v nas samih, je trdil, da je z razvojem moderne tehnološke družbe povezan napredek neolikan. Ni mu dovolj, da gre naprej, povrh še staro ruši. V sredini dvajsetega stoletja, v obdobju hitrega in s tehnologijo in tehniko podprtega urbanističnega in arhitekturnega razvoja, se postopno razvita naselbinska jedra sicer niso rušila, bila pa so potisnjena na rob zanimanja in hotenja in prepuščena negotovi usodi nepriljavne in za bivanje neprimerne zapuščine. Toda po dolgem obdobju nezanimanja se zadnja desetletja – predvsem zaradi ozaveščenega delovanja lokalnih skupnosti in zavzetosti varovanju kulturne dediščine zavezanih strokovnjakov – bivanjski trendi spreminjajo in v kakovostna stara mestna jedra s priznanimi odlikami urbanističnih ureditev in lepih in umetnostno dovršenih arhitektur se počasi vrača življenjski utrip.

V prispevku bodo predstavljene splošne značilnosti starih, dediščinsko vrednih naselbinskih jeder z odkruški izvedenih del z zavedanjem, da je proces oživljanja in vračanja izgubljenega pomena dolgotrajen. Izbranih je dvanajst naselij (Idrija, Koper, Kostanjevica na Krki, Kranj, Novo mesto, Piran, Ptuj, Radovljica, Slovenske Konjice, Škofja Loka, Tržič in Žužemberk), med katerimi so najstarejša dobila mestne pravice v srednjem veku, med dvanajstim in petnajstim stoletjem. Ker so se naselja razvila v različnih kulturnih krajinah slovenskega prostora, večina njih ima kljub mlajši arhitekturi še ohranjeno srednjeveško naselbinsko zasnovu s tedaj značilno hierarhično urejeno mrežo trgov in ulic, so zaradi izjemno pronicljive prilagoditve naravnim in ustvarjenim danostim, enkratna. Poleg preseka skozi stoletja zgodovinskega razvoja pridobljene naselbinske svojstvenosti, raznolikosti in izvirnosti bodo izbrane prenove in obnove, pomembne za vračanje življenjskega utripa v ta še včeraj zapuščena stara jedra, tudi kritično ovrednotene. Kritika je precejena skozi sito spoštovanja kanonov kakovostnega varstva nepremične kulturne dediščine. Kljub naporom je spodrseljajev za katere si odgovornost zagotovo delijo varstvena stroka, načrtovalci in izvajalci, še vedno precej. Med njimi je na prvem mestu skromno spoštovanje izvirnega, nepremišljeno sestavljanje starih in novih materialov in nespoštovanje vedenj o delovanju in zaščiti starih stavb pred talno vlago. Vsak del starega naselbinskega jedra in vsaka stavba v njem imajo poseben čar, čar starine, ki

izginja s spreminjanjem in vgrajevanjem novega, pa čeprav je to preoblikovana in opazovalcu naselja (mesta) prikrita stavbna notranjost.

red. prof. dr. Živa Deu
Višja strokovna šola
Aškerčeva 1
SI-1000 Ljubljana

Arhitektka, doktorica arhitekturnih znanosti, redna profesorica Univerze v Ljubljani in predstojnica Inštituta za arhitekturo in prostor na Fakulteti za arhitekturo. Od leta 2016 dalje kot upokojena deluje kot predavateljica na Višji strokovni šoli – oblikovanje materialov v Ljubljani.

Temeljno področje pedagoško – projektno – raziskovalnega dela je celovito varstvo nepremične kulturne dediščin v urejanju prostora s ciljem ohranjanja prostorske, naselbinske in stavbne identitete, kot osnovnega pogoja za kakovost bivanja. Udejanjanju opisanega cilja so usmerjeni vsi njeni nastopi na znanstvenih in strokovnih konferencah, srečanjih ter posvetovanjih, izpeljava številnih interdisciplinarnih delavnic (preko 30), izobraževalna predavanja in znanstveni, strokovni in poljudni prispevki v revijah in publikacijah. Med najpomembnejšimi objavami so samostojna poglavja o slovenski stavbni kulturi v delih drugih avtorjev in številne avtorske monografije. Med posebej odmevnimi je bila njena monografija Najlepše slovenske prenovljene hiše (2010), ki je bila razprodana v nakladi 4000 izvodov, med posebej vrednimi pa je tudi soavtorstvo dvakrat nagrajenega (Zlata kocka, 2011 in Zlata hruška, 2011) mladinskega literarnega dela o arhitekturi z naslovom Kje pa ti živiš?

Kot vodja strokovnjakov je sodelovala pri izdelavi projekta revitalizacije Štanjelskega gradu (2000), izdelavi urbanistične zasnove za naselje Štanjel (2002-2004) in izdelavi lokacijskega načrta za Štanjel – staro jedro ter načrtovala prenovu številnih objektov. Zato je leta 2009 prejela priznanje »Slovenia Nostra - Naša Slovenija 2009«- nevladne organizacije, ki zastopa in razvija civilne pobude na področju raziskovanja, predstavljanja, varovanja in ohranjanja slovenske kulturne in naravne dediščine.

Matej Klemenčič

SPREMENLJIVKE IN KONSTANTE V URBANISTIČNI PODOBI LJUBLJANE V ZGODNJEM NOVEM VEKU

Ljubljana je v zgodnjem novem veku doživela številne gradbene posege, ki so močno vplivali na podobo javnih prostorov znotraj in izven obzidja, na promet skozi in ob mestu in na življenje v njem. Nekateri objekti, kot so mestno obzidje, sedeži mestnih in deželnih oblasti ter cerkve in samostani, so bili zaradi velikosti in funkcije pomembni sooblikovalci mestnega prostora. Tudi v letih in desetletjih po jožefinskih reformah, ko so bili nekateri sakralni objekti deloma ali v celoti odstranjeni, obzidje pa porušeno, so ti prostori postali pomembni nosilci prihodnjega razvoja urbane strukture.

V predavanju bodo predstavljene ključne spremembe v mestni strukturi v času od potresa 1511 do padca obzidja konec 18. stoletja, izpostavljeno pa bo dogajanje v 17. stoletju, ko so si tako znotraj mestnega obzidja kot izven njega velike gradbene površine zagotovili novi cerkveni redovi, ki so tedaj prišli v mesto, od jezuitov (1597) do uršulink (1702).

red. prof. dr. Matej Klemenčič
Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
matej.klemencic@ff.uni-lj.si

Matej Klemenčič je leta 2000 doktoriral na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Delo je nadaljeval na matičnem oddelku, vmes pa se je izpopolnjeval, raziskoval in predaval tudi v Italiji, Avstriji, Nemčiji, Španiji, ZDA in na Hrvaškem. V letih 2008–12 je bil predstojnik oddelka, od 2007 do 2012 predsednik Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva, od 2011 do 2015 tudi glavni in odgovorni urednik *Zbornika za umetnostno zgodovino*. Na Filozofski fakulteti je leta 2016 ustanovil in trenutno vodi ICCHS – Mednarodno središče za primerjalne zgodovinske raziskave – International Center for Comparative Historical Studies.

Osrednje področje njegovega raziskovanja je beneško baročno kiparstvo, ukvarja pa se tudi z drugimi temami poznega srednjega in zgodnjega novega veka, z migracijami umetnikov in naročniškimi povezavami med jadranskim prostorom in Srednjo Evropo. Znanstvene prispevke objavlja v slovenskih, italijanskih, nemških, avstrijskih in anglosaških zbornikih in periodičnih publikacijah, leta 2005 je souredil monografijo o slikarju Almanachu, objavil pa je tudi monografije o beneškem baročnem kiparstvu v Ljubljani (1998, 2013) ter Francescu Robbi (2013) in njegovem vodnjaku (2010). Redno sodeluje z Narodno galerijo, vzpodbudil in soorganiziral pa je tudi simpozije, posvečene arhitekturni zgodovini (od 2007 naprej).

USTANOVITEV MESTA – PODELITEV MESTNIH PRAVIC (REALNOST ALI KONSTRUKT)?

Nastajanje mest je eno pomembnejših vprašanj evropske srednjeveške zgodovine. Pod vplivom pravnega zgodovinopisja se je v 19. stoletju izoblikoval izrazito legalističen pogled na to problematiko, ki je enačil pojav mesta s pojavom mestnih pravic. Ta pogled je v sodobnem zgodovinopisju že vsaj pol stoletja presežen, vendar v slovenski stroki in laični javnosti zastarele klišejske predstave trdovratno vztrajajo. Mesta naj bi v pozni antiki propadla in nato v visokem oz. poznem srednjem veku nastala na novo, z „ustanovitvijo“ in „podelitvijo mestnih pravic“. Vendar je v celotnem slovenskem prostoru med 25 srednjeveškimi mesti le pri Novem mestu izpričana ustanovitev vzporedno s podelitvijo mestnih pravic, pri večini pa takšne podelitve sploh ni bilo. Pri pravnem kriteriju gre za izrazito precenjevanje pomena mestnih pravic, kar poenostavlja (in izkrivlja) sliko dolgotrajnega in pestrega razvoja meščanskih naselbin ter izključuje vse njegove zgodnje oblike oz. faze. Razvoj do pravno razvite oblike je običajno trajal desetletja ali celo stoletja. Poleg mest v Primorju z nesporno kontinuiteto iz antike so imela mesta kontinentalne Slovenije neredko začetke že v centralnih krajih zgodnjega srednjega veka – upravnih, cerkvenih, prometnih, tržnih središčih (npr. Kranj, Ptuj, Slovenj Gradec). V 12.–13. stol. je prišlo do odločilne razvojne faze – nastajanja novih urbanih tlorisov, oblikovanja svobodnega sloja meščanov, pravne izvzetosti iz agrarne okolice oz. ločenega sodstva, pridobivanja privilegijev glede razpolaganja s posestjo in trgovanja, avtonomije, zgraditve obzidja. Ta razvoj je bil postopen in običajno šele precej kasneje je prišlo do zapisa pridobljenih privilegijev („mestnih pravic“). Drug problem predstavljajo terminologija za meščanske naselbine in prve omembe v virih, na kar se je prepogosto zanašalo pri ugotavljanju trenutka „nastanka“ mest. Realno sliko lahko pridobimo le s celovitimi interdisciplinarnimi raziskavami ekonomske, cerkvene, socialne zgodovine, arheologije, stavbne zgodovine idr. Najprej pa je potrebno preseči rigidno pravno-zgodovinsko izhodišče. Po novih definicijah srednjeveško mesto determinira cel skupek kriterijev, med katerimi so bili privilegiji le eden in daleč ne izključen dejavnik. Srednjeveška urbanizacija je bila – razen redkih izjem – proces in ne enkratna ustanovitev s podelitvijo „mestnih pravic“.

dr. Miha Kosi
Zgodovinski inštitut dr. Milka Kosa
Znanstveno raziskovalni center SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
kosi@zrc-sazu.si

Miha Kosi, rojen 5. 7. 1965 v Ljubljani, na Filozofski fakulteti v Ljubljani študiral zgodovino in geografijo, diplomiral leta 1996, doktoriral 2001 s temo o zgodovini srednjeveškega prometa na Slovenskem. Od 1996 zaposlen na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani, od 2006 kot višji znanstveni sodelavec. Kot docent 2008–2012 predaval srednjeveško zgodovino na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici, od 2016 predava na Fakulteti za humanistične študije Primorske univerze v Kopru. Torišče raziskovalnega dela je na srednjeveški zgodovini:

- zgodovina prometa in komunikacij;
- zgodovina mest;
- zgodovina križarskih vojn in križarskih viteških redov;
- historično-geografska problematika (npr. nastanek meja, oblikovanje dežel).

Na inštitutu je sodeloval v več znanstvenih projektih (npr. o zgodovini prometa, o nastajanju srednjeveških mest). 2011–2015 vodil projekt o historični topografiji Kranjske v srednjem veku (rezultat spletna aplikacija Slovenska historična topografija SHT). Od 2014 član delovne skupine za zgodovinske atlase pri Mednarodni komisiji za zgodovino mest (CIHV). Izdal je štiri monografije in več deset znanstvenih razprav doma in v tujini.

UREJENI SESTOJI SREDNJEVEŠKIH MEST NA SLOVENSKEM

V oblikovanju srednjeveških mestnih tlorisov v fevdalni Evropi, zlasti od enajstega stoletja naprej, lahko ugotavljamo čedalje bolj disciplinirano organizirane zasnove. Dovolj običajno mnenje, da so srednjeveška naselja v veliki meri raščeni in ne načrtovani sestavi, so s tem seveda močno relativizirana. Po drugi strani pa pomeni to, da so mestni tlorisi oblikovani kot hoteno enovite celote, vrednote, ki jasno opredeljuje njihov izjemni umetnostni (spomeniški) pomen. Skratka: fevdalna mesta niso »lepa« le zato, ker so stara ali »očarljiva kot okolje«, temveč tudi oziroma zlasti zato, ker so izraz zavestne »volje do oblikovanja«. V enaki meri kot za ostala evropska območja velja to tudi za naš slovenski prostor.

V tej študiji bi želel obdelati tri ključna vprašanja:

* Obravnavati proces nastanka in razširitve tipa regularnega tlorisa v evropskem prostoru sumarno, ne izolirano po posameznih (sodobnih nacionalnih) državah.

* Raziskati zlasti oblikovne, morfološke in tipološke, za urbanistično in arhitekturno kompozicijo veljavne značilnosti struktur, ne pa podrobnosti zgodovinskega ozadja njihovega razvoja, ki so že večinoma dobro znane.

* Komparativno obdelati slovenske lokalitete in s tem opozoriti na dvoje dejstev: da so naše fevdalne trške in mestne strukture trdno vpete v evropski proces, tako da moremo tudi v nekaterih od njih utemeljeno razbirati vse kvalitete »od ene misli« oziroma »po preciznem modelu« ustanovljenih naselij.

Pregled slovenskih fevdalnih trgov in mest, evidentiranih do leta 1500, vključuje 100 krajev (25 mest in 75 trgov). Koncentracijo naselij neagrarnega tipa opazamo predvsem v osrednjem območju Slovenije: na tleh obeh zgodnjih obmejnih krajin, Kranjske in Savinjske (10./12. st.). Čas nastanka, pomemben za natančnejšo datacijo uvajanja novejših kompozicijskih prijemov, se da razmeroma natančno določiti le za nekatere naselbine. Če se poskusimo pozabavati s preprosto statistiko, lahko ugotovimo, da ima od 25 mestnih tlorisov razločno regularno zasnovano dispozicijo vsaj 60%, od 75 registriranih trških lokacij pa jih v regularni tip sodi približno 30 do 40%. Če računamo s celoto (100 lokalitet), jih je geometrijsko urejenih okoli 40%, kar nikakor ni malo.

Vihar dob preživi okoli 75% obravnavanih lokacij, kar pomeni, da nekatere bistvene značilnosti mreže naših urbanih naselbin še vedno določa sistem sred-

njeveških struktur. Tako lahko načelno »teoretsko« dilemo, ali so naša fevdalna mesta raščena (organska) ali načrtovana (zasnovana), skratka, ali so »tvorbe« ali »zasnove«, pojasnimo dovolj razumljivo.

prof. dr. Fedja Košir
Zelena pot 3
SI-1000 Ljubljana
fedja.kosir@telemach.net

Prof. dr. Fedja Košir (1940), arhitekt, je diplomiral leta 1964 in doktoriral leta 1982 na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Kot projektant je v sedemdesetih in osemdesetih letih na slovenskih in jugoslovanskih javnih natečajih za urbanistične in arhitekturne predloge dobil več kot šestdeset nagrad in odkupov. Leta 1978 je prejel nagrado Prešernovega sklada. Od leta 1985 je profesor na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani, kjer je bil med 1997 in 2001 tudi dekan. Od leta 2007 je častni član ZAPS (2007), od leta 2009 svetovalec SAZU za področje arhitekture in urbanizma in od leta 2015 član European Academy of Sciences & Arts Salzburg.

Je avtor številnih strokovnih člankov in monografij, za katere je dobil dve Plečnikovi medalji (1995 in 2010).

Mojca Marjana Kovač

PIRAN – MILJE (MUGGIA): RAZLIKE IN PODOBNOSTI OHRANJENIH SREDNJEVEŠKIH URBANISTIČNIH ELEMENTOV NASELBINE

Večina obalnih mest Istre ima ohranjeno urbanistično zasnovo, ki praviloma temelji na starejši antični ali zgodnesrednjeveški tradiciji, le malo pa je tistih, ki so bila na novo zasnovana v srednjem veku. V prvo skupino sodijo vsa tri obalna mesta Slovenske Istre (Koper, Izola in Piran), v drugo pa Milje (Muggia) s srednjeveško zasnovo iz 13. in 14. stoletja. Oblikovanje in zasnovo mesta določajo naravne danosti prostora, lokacija naselbine ter družbeni in politični dejavniki časa, v katerem so naselbino gradili in širili. V prispevku bodo predstavljene posamezne stavbe in urbanistične značilnosti obeh podrobneje obravnavanih mest.

Med skupne značilnosti zasnove Pirana in Milj sodijo obmorska lega, notranja organizacija mesta, prometne povezave, utrdbeni del, obzidje in grad, postavitve javnih zgradb mestne uprave, sakralne in stanovanjske stavbe. Mestoma sta skupna tudi zgodovinski razvoj pod Beneško republiko in pridobivanje soli, le da je Piranska komuna sodila med največje pridelovalce, kar se je odražalo na bogastvu mestne uprave z gradnjo velikih projektov. Zato najverjetneje ni naključje, da se je v Starih Miljah ohranila romanska cerkev, ki je tipološko izjemna, saj ima ohranjene zgodnjерomanske kamnite elemente cerkvene opreme. Med obnovo piranske renesančne cerkve pa so bili odkriti fragmenti kamnite pleteninaste ornamentike, ki dokazujejo na mestu današnje cerkve starejšo zgodnjерomansko cerkev, ki je primerljiva z ohranjeno v Starih Miljah. V mestu ob morju pa se je do danes ohranilo notranje pristanišče v osrednjem mestnem prostoru.

V prispevku bodo argumentirano izpostavljena in z viri dopolnjena dejstva, s katerimi je mogoče opredeliti enoten historični prostor predvsem z namenom, da se s preučevanjem posameznih elementov urbane enote lahko pridobi podrobnejše vedenje in poznavanje regionalnih značilnosti, kar zagotovo vodi k utemeljenem vrednotenju nepremične kulturne dediščine.

dr. Mojca Marjana Kovač
Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Piran
Trg bratstva 1
SI-6330 Piran
mojca.kovac@zvkds.si

Mojca MarjAna Kovač je konservatorska svetnica na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, na območni enoti Piran. Diplomirala je leta 1981 na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V okviru dvopredmetnega študija je leta 1980 zaključila tudi študij zgodovine. Leta 1997 je zaključila magistrski študij konservatorskih znanosti z nalogo »Vloga anonimne arhitekture v prenovi mesta«. Vrsto let je vodila spomeniško-varstvene akcije in projekte na najpomembnejših kulturnih spomenikih, kot so: cerkev sv. Jurija v Piranu, krstilnica sv. Janeza Krstnika in cerkev sv. Frančiška v Kopru, grad Socerb, obnovo oltarja sv. Petra v cerkvi sv. Petra v vasi Sv. Peter v piranski občini. Kot konservator - umetnostni zgodovinar je vodila konservatorske raziskave in izdelala vrsto konservatorskih programov za obnovo in prezentacijo spomenikov (v Kopru: grad Gravisi, palača Tutto ex Gavardo, palača Kreljeva 6, palača Gravisi Buttorai, palača Mladinska 4, palača Verdijeva 2, v Izoli: Manziolijeva hiša, palača Besenghi degli Ughi) in mestnih ambientov in trgov v Kopru (Titov trg, Trg za krstilnico, Carpacciov trg, Gortanov in Staničev trg). Med leti 1995 in 2001 je predstavljala svoje delo in izsledke na številnih mednarodnih simpozijih in kongresih. Leta 2010 je na katedri za muzeologijo in konservatorstvo Filozofske fakultete doktorirala z nalogo »Zgodovinski razvoj in obnova cerkve sv. Jurija v Piranu - konservatorske raziskave in prezentacija«.

REGNUM ET SACERDOTIUM: ULOGA VJERE I POLITIKE VLADARA IZ DINASTIJE ARPADOVIĆA U POSTANKU GRADOVA ZAGREBA (1094.) I ČAZME (1232.)

Formiranje crkveno-upravnih i administrativnih urbanih središta u srednjem je vijeku uvijek ovisilo o sprezi duhovne i temporalne vlasti, najčešće one carske ili kraljevske. U nastojanju da proširi svoje Ugarsko kraljevstvo prema jugu i osvoji područje Hrvatske kralj Ladislav I Sveti (1077-1095) je oko 1094. godine utemeljio zagrebačku biskupiju kao nasljednicu ugasle kasnoantičke biskupije u Sisku. Razlog zbog kojeg je kralj Ladislav osnovao biskupiju u naselju koje se nalazilo u zapadnom dijelu Slavonije, izvan glavnih strateških pravaca prema Jadranu, izvori s početka 12 st. navode: „... da one koje je bludnja idolopoklonstva otuđila od štovanja Boga, biskupova briga privede na put istine...“ no to se počesto smatra tek izlikom. U prvoj polovici 13. stoljeća, kralj Andrija II (1205-1235) u suradnji s agilnim zagrebačkim biskupom Stjepanom II (1225-1247), ranijim njegovim kancelarom, te uz pomoć svog mlađeg sina, hercega Kolomana (1226-1241) dijelom reorganizira crkvenu i administrativnu upravu Hrvatskog kraljevstva te utemeljuje Novu Čazmu (*Chasma Novus*). U to omanje naselje, koje se nalazilo u središtu velikog biskupskog posjeda Dubrava te na glavnom kopnenom putu iz Ugarske prema Jadranu (*via Kolomani regis*), ponovo s ciljem osvajanja susjednog teritorija Bosne i suzbijanja krivovjerja (bosanski kristijani) kralj Andrija II i biskup Stjepan II prvo oko 1230. godine dovode dominikance, za koje ubrzo počinju graditi crkvu Sv. Marije Magdalene, a potom u njemu 1232. godine utemeljuju zborni kaptol s crkvom sv. Duha koji od tada postaje pomoćno središte zagrebačke biskupije. U Novoj Čazmi sagrađen je kaštel u kojem su i biskup i herceg imali su svoje palače, a značaj tog naselja, čiji je razvitak prekinula provala Mongola 1241. godine i potvrđuje i činjenica kako su i biskup Stjepan i herceg Koloman u njemu sahranjeni. U izlaganju će se posebni naglasak staviti na pitanje prevlasti političko-teritorijalnih pretenzija Arpadovića nad onim vjerskim, kako ih, već uobičajeno, prilikom osnivanja ovih gradova i crkvenih središta vidi dosadašnja historiografija.

izv. prof. dr. sc. Predrag Marković
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
predrag.markovic@ffzg.hr

Roden u Puli 1961. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1988. diplomirao je komparativnu književnost i povijest umjetnosti, a zaposlio se na Odsjeku za povijest umjetnosti istog fakulteta 1989. godine. Na istom je fakultetu 1995. obranio svoj magistarski, a 2002. i doktorski rad. U zvanje izvanrednog profesora izabran je 2009. godine. Od 2004. nosilac je obvezatnog kolegija *Umjetnost gotičkog doba*. Usporedno je predavao na nastavničkom odjelu Akademije likovnih umjetnosti, te na interfakultetskom studiju *Uređenje krajobraza* pri Agronomskom fakultetu. Jedan je od autora reformiranog „bolonjskog“ studijskog programa na Odsjeku, a te novgo programa poslijediplomskoga doktorskog studija (2007. -2017.). Voditelj katedre za Umjetnost romanike i gotike (2009.-2013; 2104-). Od 1990.g. , kao suradnik prof. dr. Igora Fiskovića sudjeluje u znanstvenim projektima kojim se istražuje srednjovjekovna i ranonovovijekovna baština Dalmacije i hrvatskog priobalja, a od 2007. do 2013. samostalno vodi projekt „Reprezentativna sakralna arhitektura jadranske Hrvatske od 13. do 16. stoljeća“. Voditelj poslijediplomskoga studija na Odsjeku (2005.– 2008.; 2012-). Na Filozofskom fakultetu predaje na interdisciplinarnom doktorskome studiju „Medievistike“, te na interdisciplinarnom doktorskome studiju „Hrvatske kulture“, u kojem sudjeluje i kao stručni savjetnik za povijest umjetnosti. Bio je tajnik znanstvenog skupa *Dani Cvita Fiskovića* (2000-2013). Trenutno suradnik na projektu *CROMART - Hrvatska srednjovjekovna baština u europskom kontekstu: mobilnost umjetnika i transfer oblika, funkcija i ideja*. Dobitnik godišnje nagrade DPUH 2010. za knjigu *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku. Prvih 105. godina* i godišnje Državne nagrade za istu knjigu u području humanističkih znanosti. Posebna područja interesa su mu arhitektura i skulptura kasnog srednjeg vijeka u Hrvatskoj (14.-16.st.).

FRANCISCEJSKI KATASTER KOT VIR ZA URBANO ZGODOVINO, PRIMER MESTA RAB

Franciscejski kataster iz začetka 19. stoletja je zelo čislan kot vir za urbano zgodovino dalmatinskih mest. Prva sistematična izmera zemljišč v Dalmaciji (med letoma 1823 in 1838) je s posebnim odnosom do urbanih središč privedla do prvega natančnega izrisa mestnih površin v obliki skupka parcel v precej visokem merilu in z veliko mero natančnosti. V primeru Splita in Dubrovnika so katastrski načrti izrisani celo v štirikratniku velikosti izrisa osnovnih katastrskih načrtov. Franciscejski kataster je izhodišče vsem poznejšim izmeram in katastrskim upodobitvam mest vse do danes tako tudi mestom na področju (tedanje dežele) Dalmacije. Hkrati je v primeru Splita in Dubrovnika zelo opazna vez med podobo urbanega rasterja obeh mest, kot jo ponuja franciscejski kataster in podobo njunega mestnega rasterja na starejših kartografskih in panoramskih upodobitvah. Na njunem primeru bi bilo mogoče sklepati, da je franciscejski kataster zato imenitno in nesporno izhodišče za preučevanje urbanega rasterja dalmatinskih mest v predmodernih dobah, a dejansko ni tako, največja urbana središča so verjetno prej izjema kot pravilo.

Na primeru mesta Rab je povsem očitno, da je treba tudi franciscejski kataster kot zgodovinski vir za urbano zgodovino uporabljati zelo pazljivo, bolje, z zvrhano mero opreznosti. Pregovorno učinkovito uradništvo Habsburške monarhije je stanje stvari v največjih tedanjih dalmatinskih središčih, v Zadru, Dubrovniku, Splitu in Trogirju nesporno bolje kartografsko dokumentiralo kot v ruševinastem in opustelem Rabu, ki je ravno takrat zgubil svojo škofijo in svoje plemstvo. Našteta mesta so danes edina v Dalmaciji predmet interesa urbanih zgodovinarjev, zato je njihovo izjemnost še težje opaziti. Ob kardinalnih napakah v poimenovanju toponimov po otoku in v neposredni okolici mesta je s prostim očesom mogoče opaziti, da nekateri objekti (in s tem parcele) v franciscejskem katastru na Rabu niso bili narisani natančno do mere, da bi jih bilo mogoče razumeti kot prikazane realno. Bolj pereče kot natančnost izrisa je razumevanje izrisa stanja parcel v času nastanka katastra kot prikaza stanja mesta kot ga je bilo mogoče videti na terenu. Naloga katastra je bila popis in izris parcel in ne mestnega urbanega rastra samega - v mestih, kot je Rab, srednjeveški mestni raster ni povsem identičen z novoveškim, kaj šele z mestnim rastrom v 19. stoletju. Uporaba franciscejskega katastra brez njegove evalvacije kot zgodovinskega vira je

posledično privedla do številnih napačnih spoznanj v zvezi z urbanim rastrom mesta Raba v predmodernih obdobjih.

doc. dr. Dušan Mlacović
Oddelek za zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
dusan.mlacovic@ff.uni-lj.si

Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študiral zgodovino in filozofijo, diplomiral je leta 1992. Doktoriral je leta 2006 z disertacijo *Rabsko plemstvo v poznem srednjem veku*. Na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani predava srednjeveško zgodovino JV Evrope. Ukvarja se s srednjeveško zgodovino jadranskega prostora in s vprašanji interakcije urbane materialne kulturne dediščine in razvoja.

Kot predavatelj je gostoval na univerzah v Ciudad Realu (Španija), Zadru (Hrvaška) in Padovi (Italija). Od leta 2008 je pomočnik odgovornega urednika revije *Zgodovinski časopis* (glasila ZZDS) in je član uredniškega odbora revije *Povijesni prilozi – Historical Contributions* (Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Hrvaška) in član razširjenega uredniškega odbora spletne revije *Studies of the Ottoman Domain* za področje zgodovine (<http://www.thestudiesofottomandomain.com>, Oddelek za zgodovino Univerze v Samsunu, Turčija). Njegova knjiga *Plemenitost in otok. Padec in vzpon rabskega plemstva* (2008), je poleg slovenske in hrvaške različice leta 2012 izšla še v angleščini in italijanščini ter v drugi dopolnjeni in spremenjeni hrvaški izdaji.

Renata Novak Klemenčič, Tim Mavrič

SREDNJEVEŠKI KOPER V BAROČNI PREOBLEKI

Otok, na katerem leži Koper, je bil že v 13. stoletju v veliki meri pozidan. Velik del so zasedali samostani in stavbe, nujno potrebne za delovanje mesta. Za prebivališča mestne elite in bogatejših slojev meščanstva smemo domnevati, da so se nahajala vsaj v neposredni bližini obeh glavnih trgov, ob današnji Čevljarski ulici, ki je povezovala središče mesta s kopnim, in ob današnji Kidričevi ulici, ki je vodila do glavnega mestnega pristanišča. Na vzhodnem delu otoka so živali, ribiči, solinarji, na južnem pa kmetje, ki so delali na koprski terrafermi.

Srednjeveška profana arhitektura Kopra je bila skozi zgodovino deležna velikih pretresov. Poleg rednih dozidav in prezidav družinskih prebivališč, ki so bile še posebej intenzivne v obdobju baroka, so bile številne stavbe v 19. stoletju in med obema vojnama dopolnjene z novimi »neogotskimi«
stavbnimi členi, največje uničenje pa so doživele po drugi svetovni vojni, ko so bili porušeni celotni predeli srednjeveške pozidave. Zadnje raziskave konservatorjev in pregledi terena so pokazali, da se pod ometi skriva kvalitetna romanska in gotska arhitektura.

Prispevek se bo osredotočil na metode, s katerimi bi bilo mogoče vsaj približno rekonstruirati podobo srednjeveškega Kopra in definirati obliko in lego prebivališč mestne elite. Natančneje bo predstavljen nastanek in razvoj prebivališča družine Barbabianca na Čevljarski ulici od prihoda prvih predstavnikov družine v mesto v 16. stoletju do njenega izumrtja konec 18. stoletja.

doc. dr. Renata Novak Klemenčič
Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
renatanovakklemencic@gmail.com

Renata Novak Klemenčič je študirala umetnostno zgodovino na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Po diplomu leta 1997 je v okviru podiplomskega študija leta 2000 magistrirala z nalogo o kiparju Pietru di Martino da Milano in njegovem delu v Dubrovniku, leta 2006 pa

doktorirala z nalogo *Arhitekti, kamnoseki in kiparji v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoletja* (mentor prof. dr. Janez Höfler). Na ljubljanskem oddelku je članica raziskovalne skupine, kot zunanja sodelavka pa sodeluje tudi v pedagoškem procesu.

Ukvarja se predvsem umetnosti 15. stoletja na obalah Jadrana, še posebej delovanju arhitektov in kamnosekov v Dubrovniku, pa tudi vprašanjem naročništva in umetnostnih izmenjav. Arhivske raziskave je izvajala v Dubrovniku, Benetkah, Neaplju in na Dunaju, izpopolnjevala pa se je še na raznih inštitucijah v Firencah, Benetkah in Padovi. Leta 2007 je za delo v dubrovniških in neapeljskih arhivih dobila podporo pri Francis Haskell Memorial Fund. Je urednica zbornikov *Arhitekturna zgodovina* in urednica *Zbornika za umetnostno zgodovino*.

Tim Mavrič
Hrvatini 125
SI-6280 Ankarana
tim.mavric@gmail.com

Tim Mavrič je bil rojen leta 1986 v Kopru. Po maturi na koprski gimnaziji je vpisal študij zgodovine na koprski Fakulteti za humanistične študije, kasneje pa zraven priključil tudi študij Dediščine Evrope in Sredozemlja na isti fakulteti. Pri zaključku obeh študijev se je usmeril na teme povezane z arhitekturo in urbanizmom v Sloveniji v povojnem obdobju. Podiplomski študij je opravil na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je magistriral z nalogo o arhitekturni genezi koprške palače Barbabianca. Bil je prostovoljec v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani ter se izpopolnjeval tudi v Pokrajinskem muzeju v Kopru.

Aleksander Ostan

KAKO SE PARADIGMATSKI KOPERNIKANSKI OBRAT NA PREHODU IZ SREDNJEGA V NOVI VEK MANIFESTIRA V PODOBI IN OBLIKOTVORJU MEST

Paradigmatske spremembe znotraj fenomena mesta v transformativnem procesu prehajanja iz srednjega v zgodnji novi vek se, širše gledano, zgodijo v luči kopernikanskega obrata: staro geocentrično sliko sveta zamenja nova, heliocentrična. S tem se v temeljih spremeni znanstvena resnica o zemlji in njeni poziciji v vesolju, z njo pa tudi percepcija našega sveta in to ne le na ravni njegove geometrije (premik iz plošče v kroglo), temveč pri tako rekoč vseh posameznih aspektih, ki to spremembo ilustrirajo: kulturni, znanstveni, umetniški, religiozni, tehnološki, socialni itd. Vse te preobrazbe lahko opazujemo na zelo različnih ravneh, tako na fizični, miselni, ustvarjalni, kot tudi na pomenski in simbolni ravni. Skozi optiko arhitekture in urbanizma jih bomo opazovali v prehajanju: od zaprte proti odprti strukturi mesta, od tradicionalne proti novoveški morfologiji, od organske proti geometrijski podobi, od kompozicijsko-pomenske vertikale proti horizontali, od religioznega pogleda v znanstveni diskurz, od sakralne v sekularno družbo, od celovitega v-pogleda v specializirane poglede, od čustvenega proti mentalnemu doživljanju, od aperspektivnega v perspektivni diskurz, od »anonimnega« proti avtorskemu ustvarjanju in graditvi mesta, od načrtovanja v realnem prostoru proti abstrahiranemu, papirnatemu svetu načrtov itd.

Vse te procese, ki konvergirajo v neke vrste oblikotvorno rezultanto (ki pa seveda variira od kraja do kraja) in so odtisnjeni v prenovljeni podobi mesta, bomo v predavanju spremljali skozi raznolike primere, ki bodo skušali te procese ilustrirati (tako na kartah, načrtih mest, fotografijah...). Na hitro se bomo sprehodili skozi nekatera mesta Mediterana in Srednje Evrope, da bi navsezadnje, a nenazadnje prispeli tudi do Ljubljane.

Aleksander Ostan
Atelje Ostan Pavlin
Ulica na grad 8
SI-1000 Ljubljana
Aleksander-s.ostan@guest.arnes.si

Aleksander Saša Ostan (1959, Ljubljana) je arhitekt, urbanist in arhitekturni pisec, član ZAPS (trenutno v vlogi predsednika skupščine), DAL, DUPPS, DAP, neodvisnega Urbosveta za Ljubljano, neformalne arhitekturne skupine Odprti krog in Društva Sestava, kjer se srečujejo posamezniki različnih strok in delujejo v ustvarjalnem polju umetnosti in znanosti.

Z Natašo Pavlin od začetka tisočletja vodita arhitekturno-urbanistični atelje (Atelje Ostan Pavlin), v katerem se ukvarjajo s širšo kulturo bivanja, projektiranjem in načrtovanjem. Jedro Ostanovega strokovnega zanimanja predstavljajo širši prostorski, urbanistični in arhitekturni koncepti trajnostnega razvoja mest in podeželja. Poleg projektantskega in načrtovalskega ustvarjanja vodi strokovne delavnice, predava na seminarjih, fakultetah (trenutno je gostujoči predavatelj na oddelku za arhitekturo Fakultete za gradbeništvo, promet in arhitekturo v Mariboru) in delavnicah, žirira, koncipira in oblikuje razstave, raziskuje geomantijo ter fotografira in riše. Je avtor številnih razprav in člankov v strokovnih revijah (Arhitektov Bilten, Oris, Hiše, Urbani izziv, Čovjek i prostor...), splošnih kulturnih revijah (Emzin idr.), časopisnih prilogah (Abeseda idr.) ter številnih knjigah. Je tudi prejemnik nekaterih mednarodnih in nacionalnih strokovnih nagrad in priznanj za realizacije ali projekte v urbanizmu in arhitekturi.

Ana Plosnić Škarić

NARUČITELJI I GRADITELJSKA DJELATNOST U TROGIRU U 15. STOLJEĆU

Urbani raspored Trogira bio je zgotovljen već u 13. stoljeću. Na istočnom dijelu otočica, na kojem je grad smješten, nalazio se srednjovjekovni *civitas*, u čijem središnjem dijelu se do danas nazire pravilni raster ulica naslijeđen od antičkih vremena, s trgom koji je naslijedio nekadašnji forum i katedralom na mjestu nekadašnjeg hrama. Oko tog središnjeg dijela tijekom kasne antike, ranog srednjeg vijeka pa do početka 13. stoljeća koncentričnim širenjem srednjovjekovni je grad dosegao svoj maksimum. Zapadno od njega razvio se *burgus*, kao planirano srednjovjekovno predgrađe, s parcelacijom u blokovima s dvostrukim nizovima. Riječ je, dakle, o gradu s tisućljetnim kontinuitetom življenja na morem omeđenom prostoru, u kojem je svaki period ostavio svoje urbano i arhitektonsko naslijeđe.

Cilj je ovog izlaganja predočiti graditeljsku djelatnost koja se u Trogiru odvijala tijekom 15. stoljeća, nadovezujući se i poštujući prethodna razdoblja. Ta će djelatnost biti sagledana kroz prizmu naručitelja, njihovih potreba i njihovih mogućnosti. Kako su naručitelji redom bili predstavnici komune odnosno mletačke vlasti (od 1420. nadalje), zatim predstavnici crkvenih institucija, potom predstavnici gradske elite tj. patricijata kao i građani koji su se izdvojili svojim bogatstvom, pa sve do najsiromašnijih stanovnika predgrađa, tako će se u izlaganju prezentirati udio svakog od njih u oblikovanju jednog od najljepših urbanih centara Dalmacije i to upravo tijekom jednog od stoljeća u kojima je graditeljska djelatnost Trogira dala značajan obol izgledu grada.

Graditeljska djelatnost, o kojoj je riječ, obuhvaća tako javna zdanja i prostore, fortifikacije, crkvene građevine, rezidencijalna zdanja te kamene i drvene kuće, odnosno dotiče sve prostore i građevine srednjovjekovnog grada, od kojih su mnoge očuvane i do današnjih dana.

dr. sc. Ana Plosnić Škarić
Institut za povijest umjetnosti
Ulica grada Vukovara 68
HR-10000 Zagreb
aplosnic@ipu.hr

Ana Plosnić Škarić viša je znanstvena suradnica na Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu, Hrvatska, na kojem je zaposlena od 2000. godine. Diplomirala je povijest umjetnosti i latinski jezik s književnošću na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Magistarski rad obranila je 2004. godine na temu *Trogir – Romanička stambena arhitektura na primjeru Bloka Andreis*, a doktorsku disertaciju 2010. godine, na temu *Gotička stambena arhitektura grada Trogira*; oba rada načinjena su pod mentorstvom akademika Igora Fiskovića i obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na Institutu za povijest umjetnosti bila je suradnica na projektu *Umjetnička baština od antike do novog vijeka* voditeljice dr.sc. Diane Vukičević Samaržija (2000.–2006.), a potom na projektu *Arhitektura i urbanizam hrvatskog kasnog srednjovjekovlja* (2007. do 2015.), kojeg je do 2013. godine vodila također dr. sc. Diana Vukičević Samaržija, a potom dr. sc. Danko Zelić. Oba projekta bila su financirana od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH. Od listopada 2014. do rujna 2017. voditeljica je uspostavnog istraživačkog projekta *Dubrovnik: Civitas et Acta Consiliorum, Visualizing Development of Late Medieval Urban Fabric / Dubrovnik: Civitas et Acta Consiliorum. Vizualizacija razvoja kasnosrednjovjekovnog urbanog tkiva (DUCAC)*, financiranog od strane Hrvatske zaklade za znanost. Područje njenog znanstvenog interesa je istraživanje srednjovjekovne urbane povijesti, arhivskih izvora, razvoja i promjena gradskog tkiva, tipologije i arhitektonske plastike stambene arhitekture.

URBANISTIČKA TRANSFORMACIJA ZADRA: OD „VRTNOG GRADA“ DO VOJNE UTVRDE

Srednjovjekovni Zadar bio je grad vrtova, kako unutar, tako i izvan svojih zidina. Naime, naslijeđeni perimetar antičkoga grada bio je znatno veći nego u ostalih dalmatinskih komuna, što je dovelo do formiranja specifične strukture gradskog prostora: središnji dio s pravilnom mrežom ulica bio je prekriven zbijenom srednjovjekovnom gradnjom, dok se prema periferiji, odnosno obodu zidina, ta pravilnost, kao i stupanj izgrađenosti, gubila. Pojedini predjeli grada, osobito oni uz jugozapadne zidine, predstavljali su urbanistički nedefinirane, gotovo ruralne prostore. Riječ je o blagoj padini niz koju je tekao potok *Jadrina*, a gdje su se nalazili mlinovi, *tintoria*, klaonica, kovači sa svojom ulicom i većinom drvene nastambe pučana. Uz sjeveroistočne zidine nalazila su se druga neizgrađena područja, poput *Plankita* ili *Razboja*, a na položaju antičkog foruma nalazila se velika *Kampa*. Postojali su zatim umjetno stvoreni takozvani „brisani prostori“ oko mletačkih utvrda Kaštela i Citadele, gdje su zgrade porušene iz obrambenih razloga. Unutar srednjovjekovnih blokova kuća postojali su brojni slobodni prostori privatnih vrtova i dvorišta, o čemu svjedoče arhivski zapisi i katastarska izmjera iz 19. stoljeća, na kojoj su uočljive zelene neizgrađene površine, sačuvane unatoč onovremenoj intenzivnoj izgradnji na području Poluotoka. Prostrana i gospodarski važna zadarska *astareja* bila je poznata po svojim vrtovima koji su, osim toga, zauzimali i znatan dio srednjovjekovne Varoši, smještene pred gradskim kopnenim ulazom. Zbog podizanja novih renesansnih zidina u 16. stoljeću, bit će porušene brojne zgrade, privatne kuće, pa čak i crkve, a nestat će dijelom i spomenuti neizgrađeni prostori uz njih. Na taj način, pravilno urbano tkivo grada izgubilo je svoje „neuredne“ okrajke i dobilo trajnija i urbanistički definirana rješenja, većinom vezana uz obrambene prioritete grada. Područje *Babe* bit će urbanizirano nakon preseljenja stanovništva iz Varoši i izgradnje kamenih na mjestu ranijih drvenih kuća, a kako su stanovnici *burgusa* većinom bili zemljoradnici, mogli bismo reći da je tada formirana ekonomski i socijalno specifična zona stanovanja, težačko naselje. Prostori poput nekadašnjih jarka uz Kopnena vrata i uz Kaštel postaju popločani trgovi s cisternama, jedna cisterna podiže se i na području *Kampe* koja zadobiva karakter trga, odnosno glavne tržnice. Izmještene su zatim glavne prometne osi, uređen glavni gradski trg te formirano novo središte mletačke vlasti uz Kopnena vrata (Kneževa, Ka-

petanova i Providurova palača). Militarizacija grada nastavljena je i tijekom 17. i 18. stoljeća izgradnjom vojnih sadržaja, poput velikog arsenala, vojne bolnice i dviju kasarni. Urbanističkom transformacijom Zadra u glavnu mletačku utvrdu Dalmacije, gradski prostor je fizički i sadržajno sažet unutar renesansnih zidina, a dotad nedefinirani i/ili neizgrađeni prostori su arhitektonski i funkcionalno preoblikovani.

doc. dr. sc. Sofija Sorić
Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
E-mail: ssoric@unizd.hr

Sofija Sorić rođena je 1975. godine u Zadru. Docentica je na Odjelu za povijest umjetnosti na Sveučilištu u Zadru. Doktorirala je 2013. godine s temom: *Ladanjsko graditeljstvo na zadarskom otočju od kraja 14. do početka 18. stoljeća*. Znanstveno je usmjerena istraživanju profane arhitekture srednjeg i novog vijeka, posebice stambenog i ladanjskog graditeljstva Dalmacije. Na Odjelu je nositelj kolegija iz umjetnosti 19. stoljeća.

Ratko Vučetić, Ivana Haničar Buljan

TRANSFORMACIJA SREDNJOVJEKOVNOG GRADA, PRIMJER VARAŽDINA I OSIJEKA

Začeci srednjovjekovne urbanizacije na području kontinentalne Hrvatske prema dosadašnjim spoznajama mogu se pratiti od 12. stoljeća. Nastanak srednjovjekovnih gradova vezan je uz dva ključna komunikacijska pravca, savski i dravski, kojima je taj prostor određen kao međurječje. Uz dravski prometni smjer, na mjestu gdje Drava ulazi u prostor Hrvatske, nastao je Varaždin, a u blizini ušća u Dunav nastao je Osijek. I Varaždin i Osijek prema dominantnom i danas sačuvanom sloju arhitekture smatraju se baroknim gradovima, no ključni funkcionalni i prostorni elementi urbanih struktura nastali su početkom Novoga vijeka, kada oba grada zbog ratnih okolnosti i blizine granice dobivaju nove funkcije koje utječu i na promjene urbanih struktura. Varaždin postaje utvrđeno vojno uporište izražene logističke civilne funkcije, dok se Osijek razvija kao osmansko vojno i civilno središte.

Tumačeći grad kroz dinamične povijesne i prostorne promjene, namjera je ovim izlaganjem prikazati strukturalne, morfološke i stilske osobine oba grada u razdoblju od srednjeg vijeka do 18. stoljeća. Osnovna polazišta istraživanja su prostorna, funkcionalna i povijesna žarišta gradova, vizualne dominante i njihova prostorno–povijesna uvjetovanost, pri čemu će se sagledati i funkcionalne promjene kroz različita povijesna razdoblja, te osnovne odrednice javnih prostora grada. Oba grada u sličnim povijesnim okolnostima početkom Novoga vijeka dosežu visoki stupanj urbaniziranosti, no različitih prostorno–arhitektonskih i kulturnih predznaka, koji su bitno obilježili procese urbanizacije srednjoeuropskog prostora: Varaždin onog srednjoeuropskog, Osijek osmanskog.

dr. sc. Ratko Vučetić
Institut za povijest umjetnosti
Ulica grada Vukovara 68
HR-10000 Zagreb
rvucetic@ipu.hr

Ratko Vučetić rođen je u Zagrebu 1965. godine. Diplomirao je povijest umjetnosti i etnologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i magistrirao i

doktorirao na temama s područja urbanistike. Zaposlen je u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu. Autor je osamdesetak znanstvenih radova, a izlagao je na nizu nacionalnih i međunarodnih stručnih i znanstvenih skupova. Istraživačka djelatnost usmjerena je na proučavanje gradova, sustava prostorne organizacije i profane arhitekture kontinentalne Hrvatske i srednjoevropskog prostora. Sudjelovao je u istraživanjima i izradi niza konzervatorskih studija i elaborata gradova i arhitektonske baštine.

Ivana Haničar Buljan
Institut za povijest umjetnosti
Ulica grada Vukovara 68
HR-10000 Zagreb
ihanicar@ipu.hr

Ivana Haničar Buljan je arhitektica-stručna savjetnica i pomoćnica ravnateljica u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu . Autorica je nekoliko konzervatorskih studija (Grad Prelog, Jugoistočni bastion u Križevcima, Oružana i jugoistočni bastion u Koprivnici, Vila Neuschloss u Đurđenovcu, Dvorac Khuen-Belassy u Nuštru, Dvorac Estehazy u Dardi, Sulejmanov most u Osijeku). Autorica je nekoliko članaka o zaštiti baštine i arhitektonskom naslijeđu moderne. Bila je članica uredništva časopisa Kvartal, Život umjetnosti, Čovjek i prostor i Arhitektura. Godine 2002. s Ksenijom Petrić i Stjepanom Lončarićem osnovala je Sekciju za arhitektonsko naslijeđe Društva arhitekata Zagreb. Jedna je od autora knjige Veliki osječki most, HAZU, 2015.